

EXPORTPROBLEMET UTOMLANDS OCH HEMMA

*Av sekreteraren i Industriens utredningsinstitut,
jur. kand. RAGNAR SUNDÉN, Stockholm*

DET är av stort intresse att konstatera, hur allmänheten i vårt land reagerat inför de svårigheter som stormaktskriget uppställt för den svenska utrikeshandeln.¹ Under de första veckorna efter krigsutbrottet grepos de flesta, som tänkte över detta problem, av en känsla av hopplöshet eller resignation. Den totala avspärrningen tedde sig som ett sannolikt alternativ, för att icke säga det sannolikaste. Veckorna gingo emellertid utan att pessimisterna syntes få rätt. Tvärtom, efter en kort tid löstes den förlamning, varmed utbrottet av den stora katastrofen slagit näringslivet även i vårt land, och med märklig anpassningsförmåga återknöto industriföretagare, köpmän och redare de gamla förbindelserna med yttervärlden och började även se sig om efter nya verksamhetsfält. Handelsstatistiken kunde såsom facit redan av den första krigsmånaden inregistrera, att importen i värdesiffror räknat hållit sig uppe på ungefär samma nivå som under fjolåret och att nedgången i exporten höll sig inom relativt moderata gränser. Vi kunna numera överblicka utrikeshandeln under perioden september—december och anställa jämförelser mellan dessa fyra första krigsmånader och samma period under ett fredsår. Vid denna jämförelse synes det lämpligare att icke välja år 1938, då importsiffrorna starkt påverkades av redan igångsatta lagringsköp, utan i stället 1937 års siffror. Man finner därvid, att importen under perioden september—december vuxit från 760,5 milj. kr. till 930,4; exporten åter har glidit tillbaka från 778,4 milj. kr. till 626,0 milj. kr. Detta innebär, att vi i stället för ett exportöverskott år 1937 på 17,9 milj. kr. nu fått ett importöverskott på 304,4 milj. kr.

Man kan ännu icke säga, att den svenska allmänheten visat någon särskild oro i anledning av denna utveckling. Icke heller sy-

¹ Förf. är Dr. Phil. E. Heinertz tacksam för värdefull hjälp vid sammanställandet av det utländska materialet.

nes, när detta skrives, utvecklingen ha från nationalekonomiskt håll föranlett pessimistiska kommentarer. Kanske har man ansett saken vara i sin ordning. För dem som främst se till den reala sidan i det ekonomiska skeendet ligger det ock nära att som en enbart gynnsam omständighet betrakta, att landet blir rikare på varor, vare sig vi importera mer från utlandet eller i stigande utsträckning själva behålla, vad vi producerat härhemma. I den mån en sådan inställning är till finnandes, kan den utan tvivel hämta visst stöd av utvecklingen härhemma under förra världskriget, då varubristen och den därmed sammanhängande prisstegringen otvivelaktigt skärptes genom en forcerad export av vissa förnödenheter. Man är med hänsyn härtill kanhända icke benägen att hysa större bekymmer för att fjolårets utrikeshandel slutat på ett importöverskott om 610 milj. kr. Men saken har en allvarlig sida, och denna framträder med skarp relief mot bakgrunden av det förhållandet, att vår reserv av guld och utländska valutor i närvarande stund icke rör sig om ett större belopp än cirka 1,500 milj. kr. Sorglösheten kontrasterar ock på ett mycket egendomligt sätt mot de febrila ansträngningarna, icke blott inom de krigförande utan i lika grad inom vissa av de neutrala länderna att upprätthålla och utveckla exporten. Några uppgifter till belägg för denna sats må här lämnas.

I *England* föres för närvarande i parlamentet och pressen en ytterst livlig diskussion om den ekonomiska politikens mål, medel och möjligheter under rådande krigsförhållanden. Intresset koncentrerar sig på de handelspolitiska åtgärderna såsom ett direkt eller indirekt verkande vapen i kriget mot Tyskland. Hur oerhört viktig man i England anser den handelspolitiska sidan av striden vara, framgår bl. a. av ett radioanförande av Chamberlain i slutet av december. Premierministern framhöll, att tillförsikten till en slutlig seger i stor utsträckning grundar sig på att England skall kunna avskära Tysklands möjligheter att täcka sitt behov av råvaror, medan inte endast det brittiska rikets och Frankrikes utan även hela den övriga världens tillgångar stå engelsmännen öppna. Från många håll påyrkas emellertid en ännu mera aktiv insats, än ett dylikt blockadkrig skulle innebära, och vid många tillfällen påtalas bristen på en utarbetad plan, vilken beaktar den stora väsenskillnaden mellan det ekonomiska kriget i våra dagar och under 1914—18 års världskrig. Mycket märklig i sådant hänseende

är främst en artikel i Times (d. 30/11 1939), ur vilken följande huvudpunkter må återges:

Under förra världskriget voro centralmakterna nästan helt och hållet omringade; Tyskland av i dag har däremot en betydligt större »neutral marginal». Den utgör i själva verket hela den europeiska kontinenten öster om Frankrike jämte en stor del av Asien. När det gäller en så stor del av världen, som dessutom i betydande utsträckning är självförsörjande och sammansatt av många, däribland flera mäktiga stater, kan man icke, såsom tidigare med Holland och Schweiz, ransonera tillförseln; exporthandeln kan ej heller kontrolleras lika effektivt. Denna situation kräver nya metoder. Förutom de gamla negativa metoderna, blockad av och »ransonering» för de neutrala, behöves en ny positiv och stridbar teknik. England får icke nöja sig med att hindra Tyskland från att köpa de varor, över vilka direkt kontroll kan utövas. Där det inte är möjligt att utöva denna kontroll, måste England förekomma Tyskland genom att självt köpa upp de varor, som tyskarna behöva, och genom att förse de neutrala med varor, som de eljest skaffa sig från Tyskland. England måste härvid överbjuda Tyskland som importör och underbjuda det som exportör. Det gäller att lämna de normala, på högsta möjliga vinst inriktade affärsprinciperna och införa en inköps- och försäljningsteknik, som åsidosätter privata intressen och målmedvetet arbetar för landets bästa. Då Englands ekonomiska resurser för genomförandet av ett dylikt handelskrig äro avsevärt sämre nu än 1914, finnes det endast ett sätt att lösa problemet, nämligen att till varje pris vidmakthålla och om möjligt öka exporten och samtidigt nedbringa hemmakonsumtionen. Segern kan icke betalas ur ett samlat kapital, utan man måste förtjäna och spara för att ernå den. »För att nå vårt mål är det för oss lika viktigt att exportera och åter exportera, som att vi ha tillräckligt med granater och tanks, bombplan och jagare.» Vad exporten beträffar måste denna sålunda icke blott tillåtas och befrias från olika hinder, som nu rests i dess väg, utan även direkt subsidieras i en eller annan form — fraktlättnader, utsträckta exportkrediter och restitution av erlagda tullar för råvaror, ingående i den exporterade varan, nämnas såsom exempel.

Denna plan för en aktiv handelskrigföring med tyngdpunkten på exportsidan sammanfaller i sina huvudlinjer med önskemål, som gå igen i ett flertal artiklar i denna fråga i den ekonomiska pressen i England och bland vilka en uppmärksam serie i Economist intar en förgrundsplats. Allmänt synes man vara av den åsikten, att betydande organisatoriska brister för närvarande resa hinder mot planens förverkligande, och man kräver med skarpa undanröjandet av dessa svårigheter. Den apparat, som för närvarande handhar den ekonomiska krigföringen, består av ett

konglomerat av mer eller mindre samverkande institutioner med olika befogenheter på begränsade arbetsområden och olika intressen. Board of Trade har den högsta tillsynen över importen, Department of Overseas Trade utövar samma funktion i fråga om exporten, Ministry of Food sköter allt som rör livsmedel, Ministry of Supply krigsförråden och Treasury finansfrågorna. Möjligheten för Ministry of Economic Warfare att i någon mån självständigt och effektivt utföra uppgiften att ej endast upprätthålla blockaden utan framför allt med aktiva insatser föra handelskriget mot Tyskland äro alltså begränsade. Som ett belysande exempel på den engelska regeringens obenägenhet till en positiv aktion nämner Economist den vid krigsutbrottet vidtagna åtgärden att reducera tjänstemannastaben i »Department of Overseas Trade» med omkring två tredjedelar. Tidskriften ifrågasätter, huruvida icke ettdera av de båda handelsdepartementen borde utrustas med nödvändiga fullmakter för att centralt handha de exportfrämjande åtgärderna. Tidskriften framhåller vidare, att detta centrala organ måste sättas i stånd att engagera villiga exportörer i tillräcklig utsträckning och om så erfordras tvinga de ovilliga, potentiella exportörerna att producera varor för utförsel i nödig omfattning. Självfallet måste härför till departementets förfogande ställas erforderliga belopp av allmänna medel till subventioner.

Kritiken går emellertid ett steg längre och hävdar, att exportnäringsen icke blott försummats utan också direkt hämmats. I en parlamentsdebatt den 18 oktober yttrade förrådsministern Burgin att exportindustrien skulle tilldelas tredje rummet i den rangordning, som man ansåg nödvändigt att inrätta för att kunna rättvist avväga anspråken på arbetskraft, råvaror och transportmedel. De två första rummen i denna rangordning skulle intagas av industrier, arbetande för rent militära beställningar respektive för civilförsvaret i hemorten; till fjärde platsen, efter exportindustrierna, hänvisades åter företag, som arbetade för den civila förbrukningen inom landet. För prövning av prioritetsfrågorna ha tillsatts två kommittéer, dels en ministeriell under ordförandeskap av koordinationsministern, dels en departemental under ordförandeskap av förrådsministeriets parlamentariske statssekreterare. Den angivna prioritetsordningen synes nu, efter den kritik den varit utsatt för, hålla på att genombrytas, såvitt gäller exportindustrien. I ett anförande i underhuset den 7 december förklarade sålunda chefen för Overseas Trade Department, Mr. Hudson, att handels-

ministern nyligen i syfte att så mycket som möjligt undvika onödiga svårigheter för exporten utfärdat den instruktionen, att ingen utförsellicens skulle utan vidare vägras på begäran av något av försvarsverken utan att saken underställts antingen handelsministern själv eller Mr. Hudson.

Vad den engelska regeringens politik i övrigt beträffar, synes den hittills ha präglats av en viss skepsis inför yrkandena på en bred exportoffensiv. För att förbättra handels- och betalningsbalanserna synes man i första hand vilja rekommendera en beskärning av den lyxbetonade eller eljest icke strängt nödvändiga importen. Ett färskt och representativt uttryck för denna ståndpunkt föreligger i premierministerns tal i Mansion House den 9 januari. Mr. Stanley, den förutvarande handelsministern, numera som bekant Hor-Belishas efterträdare på krigsministerposten, har å sin sida framhållit, att man icke finge glömma, att exporthandels främsta uppgift vore att förse landet med utländska valutor för inköp av de varor, landet behövde. Om man gjorde för stora ansträngningar för att tvinga exporten in på nya och oprövade vägar, föreläge risk för att man stängde de gamla banade leder, där den stora massan av exporten hittills gått och alltjämt komme att gå. För en stor del av exporthandeln härrörde svårigheterna för närvarande icke från bristen på efterfrågan eller produktionskapacitetens otillräcklighet utan främst från bristen på råvaror.¹ Trots dessa och liknande uttalanden från officiellt håll har man likväl en känsla av att opinionen till förmån för en aktivare, på exportframstötter inriktad politik vunnit avsevärd terräng under de senaste veckorna.

Liknande strömningar förmärkas ock i *Frankrike*, där den officiella politiken å detta område synes ha tagit ett steg längre än i *England*. För att intensifiera utrikeshandeln och särskilt exporten har bildats ett nytt organ, *Direction du Commerce Extérieur*. Om riktlinjerna för den aktuella handelspolitiken lämnade finansminister Reynaud en del intressanta antydningar under budgetdebatten den 23 december. Finansministern underströk vikten av att landet finge tillgång till främmande valutor i erforderlig omfattning för betalningen av de enorma inköp, som under rådande

¹ Denna brist söka engelsmännen emellertid i stigande utsträckning avhjälpa genom råvaruinköp, vilka understundom tagit sådant omfång, att de givit anledning till icke obefogade farhågor för att bakom dessa uppköp dölja sig strävanden att monopolisera vissa varumarknader.

Ragnar Sundén

förhållanden måste verkställas i utlandet. Det lämpligaste tillvägagångssättet för erhållande av utländska betalningsmedel vore att tillämpa principen: stor export — möjligast reducerade import. Uppmaningen »köp franska varor» borde i krigstid icke riktas till fransmännen utan i främsta rummet till utlänningarna. För de förstnämndas vidkommande vore varje onödig utgift att betrakta såsom en förseelse mot fosterlandet (*faute contre le pays*).

För *Tysklands* vidkommande har krigsutbrottet måhända i princip betytt mindre rubbningar på det handelspolitiska området än fallet varit med västmakterna. Även på utrikeshandels område mötte Tyskland upp i kriget med en noga förberedd »Wehrwirtschaft». Trots sina autarkisträvanden har Det tredje riket i själva verket sedan länge ägnat den aktiva exportpolitiken ett förgrundsintrasse, vilket slagordsmässigt tillspetsats i Hitlers bekanta paroll för ett år sedan: »Exportera eller dö.» I fråga om metoderna för en aktiv exportpolitik ha de tyska myndigheterna och de tyska företagen sedan flera år samlat en betydande erfarenhet; det är karakteristiskt, att man i den engelska diskussionen vid mer än ett tillfälle pekat på dessa metoder såsom användbara och lämpliga förebilder. Trots den organisatoriska beredskapen måste dock givetvis de allierades handelskrigföring hårt träffa den tyska exporten, vilken i stigande utsträckning blir hänvisad till de närmaste neutrala grannländerna. En särskild betydelse få därvid de skandinaviska marknaderna, och man torde icke allt för mycket misstaga sig om man utgår ifrån, att värdet av den tyska utförseln till dessa länder under det senaste året och i all synnerhet under de senaste månaderna avsevärt ökats.

De *neutrala staterna* beröras av denna moderna handelskrigföring i två olika hänseenden. Å ena sidan öppnas nya potentiella marknader för de neutrala i den mån, de krigförandes negativa åtgärder, d. v. s. deras blockadhandlingar krönas med framgång. Å andra sidan ökas konkurrenskampen för de neutrala, i den mån handelskrigets positiva framstötter, eller m. a. o. de krigförandes exportfrämjande åtgärder, leda till åsyftat resultat. Båda dess omständigheter ha uppmärksammats av de icke krigförande stormakterna. Att Förenta Staterna begagna situationen i Europa till att förstärka och utbygga sina ekonomiska positioner i Sydamerika och i viss utsträckning även i Fjärran östern framgår av många rapporter. Av stort intresse äro också de åtgärder, som å italiensk sida efter krigsutbrottet vidtagits i syfte att utnyttja

möjligheterna till en vidgad export. De ha på senare tid forcerats och ha lett till avslutandet av handelsöverenskommelser med bl. a. de viktigaste balkanländerna samt Ungern, Schweiz, Portugal och Paraguay. Inom ministeriet för utrikeshandeln har skapats en ny avdelning med enda uppgift att arbeta för en ökning av exporten.

För de italienska exportörerna ha möjligheter öppnats att genom statsmyndigheternas försorg erhålla kursförlustgarantier ävensom försäkringar mot andra slag av risker. Den italienska pressen följer med vaksamhet situationen på exportmarknaderna och framhåller, att det i rådande läge vore enfaldigt att avstå från att fatta fotfäste på de platser, som medtävlarna måste övergiva. Detta gäller icke så mycket exporten till clearingländerna som framför allt till länder, vilka alltjämt betala i fri valuta.

Denna översikt har markerat den vikt, man överallt tillmäter exportens upprätthållande som ett led i den allmänna krigsberedskapen. Vilka slutsatser kunna härur dragas för vårt lands vidkommande?

Av den inledningsvis lämnade siffran för värdet av våra aktuella guld- och valutareserver, jämfört med fjolårets importöverskott, framgår, att det är en trängande uppgift för vårt land att försvara och stärka denna reserv. Detta kan ske på olika vägar, och ingen bör lämnas oförsökt. I första hand bör givetvis prövas, i vilken mån importsidan i handelsbalansen kan avlastas från de onödiga varor, som nu tynga densamma. Man kan därvid icke hålla sig blott till de uppenbara lyxartiklarna; en sådan rensning skulle sannolikt icke giva annat resultat, än att importen reducerades med, låt oss säga, ett sjuttio-tal miljoner kronor. Ginge man något strängare fram, skulle beskärningen kanhända resultera i en minskning på ett par hundra miljoner. Varje begränsning, som sträcker sig längre, måste räkna med ett icke oväsentligt motstånd från stora intressegruppers sida. Detta betyder givetvis icke, att man ej bör gå vidare även på den vägen, men alla skäl tala för att parallellt med en sådan besparingsaktion böra sorgfälligt prövas alla möjligheter, som kunna erbjuda sig för att genom exportbefrämjande åtgärder minska trycket på valutareserven. Den utländska diskussionen i ämnet har erbjudit en hel provkarta på utvägar, som härvid äro tänkbara. Självfallet måste dock frågan prövas främst ur rent svenska utgångspunkter och på basis av de erfarenheter, vi här hemma vunnit på detta om-

Ragnar Sundén

råde. Därför har man först att söka bilda sig en uppfattning om de olika hämningar, som exporten f. n. är utsatt för eller hotas av.

Dessa torde väsentligen hänföra sig till fyra olika omständigheter. Den första ligger i de hinder, som handelskriget uppställer för sjötransporterna. En annan svårighet möter sannolikt i bestämmelserna uti de olika krigshandelsavtalen. Ett tredje hinder ligger i den tillkrångling av den administrativa apparaten, som krigsförhållandena medfört. Den fjärde svårigheten slutligen erbjuder sig för de företag, vilka måste upplåta sin kapacitet för inhemsk produktion i stället för att arbeta på export. — Till dessa akuta svårigheter komma även sådana, som hänföra sig till den skärpta konkurrensen från länder, vilka nu till varje pris söka öka sin export — icke alltid enbart på motståndares bekostnad. Även andra svårigheter tillstöta, som ha sin grund i de sedan flera år framträdande tendenserna inom många länder, exempelvis Förenta staterna, att på bekostnad av importen driva fram en vidgad inhemsk produktion.

Vi torde kunna göra föga för att undanröja den först antydda av dessa svårigheter. Icke heller mot den andra i ordningen torde på detta stadium mycket kunna åtgöras; framtiden får utvisa, huruvida man här på förhandlingsvägen eller i den praktiska tillämpningen av avtalen kan ernå någon förbättring. De svårigheter åter, som den tungrodda kristidsapparaten medför, böra såsom varande av organisatorisk art kunna övervinnas; säkerligen sker detta dock icke genom tillskapandet av nya statliga organ med särskild uppgift att främja exportens intressen, utan den utväg, som i främsta hand synes böra prövas, är ett intimare samarbete mellan krisorganen själva samt mellan dessa och näringslivets egna instanser, särskilt dess branschorganisationer.

Frågan om prioriteten mellan exportbeställningar och försvarets behov blir till sist troligtvis den, som även hos oss — liksom i England — kommer att te sig som den vanskligaste. Här finnas inga färdiga recept att erbjuda; vad som för närvarande kan göras, är näppeligen mer än att fästa uppmärksamhet å det avvägningsproblem, som på denna punkt föreligger, och där å ena sidan försvarets effektivitet och å andra sidan under årtal med stora kostnader uppbyggda exportmarknader stå på spel. Det är onödigt tillägga, att denna avvägning bör ske under ständig kontakt mellan statsmakterna och näringslivet och under noggrant aktgivande på den utrikespolitiska händelseutvecklingen.